

Dos tipus monetaris inèdits del comtat de Barcelona de Berenguer Ramon I (1018-1035)

ANNA M. BALAGUER
M. TERESA SISÓ

PRELIMINAR

Hi ha tipus monetaris que només coneixem a través d'un sol exemplar que ha arribat als nostres dies sense destruir-se i hem tingut la sort de retrobar. Són les peces que els numismàtics anomenem *úniques* i gaudeixen d'una especial consideració.

Algunes vegades resulta, però, que determinada peça única del seu tipus deixa de ser-ho mercès a una nova descoberta. Això és sempre un fet positiu que enriqueix el nostre coneixement numismàtic i històric. Cal recordar que les monedes són objectes de fabricació seriada i relativament abundant. És per aquest motiu que l'existència d'una peça única resulta un fet no habitual i, en certa manera, anormal. Davant un únic exemplar hom pot témer que es troba davant d'una prova, o fins i tot d'una peça mal identificada; Per això, l'aparició de més exemplars del mateix tipus és un fet esperat que ajuda a esvaïr dubtes. Ara bé, hi ha casos en els que la descoberta d'un segon exemplar pot arribar a tenir especial transcendència; Són aquells en els que el primer i únic exemplar no donava dades suficients.

El diner amb el tipus de la rosa a l'anvers, fins ara atribuït amb certa reserva a Berenguer Ramon I (1018-1035) i a Barcelona, és un bon exemple d'aquest darrer cas.¹ En les pàgines que segueixen donarem compte de la recent aparició

1. A. M. BALAGUER, *Història de la Moneda dels Comtats Catalans*, Barcelona, 1999, tipus 33, p. 371. Tot i catalogar-la com a Barcelona, es mantenia la reserva de si era en realitat una peça rossellonesa.

d'un segon exemplar d'aquest tipus, el qual ens permetrà aclarir finalment la seva atribució.

L'atzar ha volgut que després de l'afortunada aparició d'un segon exemplar del tipus de la rosa, fins ara conegut només per l'exemplar aparegut al tresoret descobert a Òrrius l'any 1981, sortís un altre diner també amb la rosa a l'anvers. En aquest darrer cas, però, presentava amb una creu al revers, similar a la creu que tenen els diners de bust/creu que aparegueren en quantitat important a Òrrius (prop de 200), i que tampoc eren coneguts abans d'aquesta troballa.

Aquestes noves dades ens permeten tornar a analitzar la qüestió per confirmar algunes hipòtesis i atribucions i descartar-ne definitivament d'altres.

ANTECEDENTS

El diner amb una rosa a l'anvers era completament desconegut fins el 1981. En aquest any es produí la descoberta d'un important tresoret de moneda d'època comtal a l'església de Sant Andreu d'Òrrius (Maresme).² El conjunt era format per uns 200 diners de cinc tipus diferents i cap d'ells era conegut. La composició del tresor era la següent:

- 123 diners amb bust de perfil a la dreta amb llegenda +BARCHINONA-CIV a l'anvers; creu de triple traç amb llegenda B-E-G-CO al revers.
- 68 diners similars als anteriors, però amb el bust a l'esquerre.
- 3 diners amb un bust de la Mare de Déu de front, entre S-M, a l'anvers; arbre amb llegenda (GIRVN)DA CIVI(TAS) al revers.
- 1 diner similar, però amb la llegenda completa MA-RIA.
- 1 diner amb una rosa de set pètals i llegenda dubtosa NGER CO (?) a l'anvers. Al revers, creu dintre una gràfila de perles i al voltant una llegenda també de difícil lectura que podia ser ...CINON (?).

L'estudi detingut del tresor, a la vista de les dades arqueològiques, històriques i numismàtiques, portà a la conclusió que els diners amb el tipus del bust eren de Barcelona i a nom de Berenguer Ramon I, ja que calia interpretar les lletres B-E-G-CO del revers com BErenGarius COMes. Les que duïen el tipus de la Mare de Déu de front eren diners episcopals de Girona coetanis i la seva atribució no oferia gaires problemes, malgrat que les llegendes no podien interpretar-se completament a causa de deficiències de conservació i de fabricació de les peces.

El diner amb el tipus de la rosa, peça única coneguda arran de la troballa, ofe-

2. A. M. BALAGUER; M. CRUSAFONT I SABATER, «Els diners de Berenguer Ramon I (1018-1035). Una important troballa als límits del Vallès», *Arrahona*, (s. II.) núm 13, 1982, p. La catalogació i l'estudi complet el realitzaren els mateixos autors per encàrrec de la Generalitat a la publicació *Estudi preliminar de la troballa de monedes comtals a les excavacions de l'església de Sant Andreu d'Òrrius*, Barcelona, 1983.

ria, en canvi, força més problemes. Amb les dades disponibles aleshores es suposà que podia tractar-se d'una emissió del temps de Berenguer Ramon I i pertanyent a Barcelona. També es va pensar que aquesta emissió seria anterior a la de bust, tan profusament representada a la troballa, de la qual procedien totes les peces. El diner de la rosa havia d'ésser observat, per tant, com una peça residual corresponent a una emissió anterior. De tota manera, aquesta conclusió, tot i que semblava la més plausible, es feia amb reserves i partia de la base que la lectura de les llegendes fos: NGERCO, és a dir (Bere)NGER C(omes) a l'anvers i ...CINON, és a dir (Bar)CINON, al revers. S'advertia, però, que podien haver-hi altres interpretacions de les llegendes com ...ABER CO, a l'anvers, i ...CILION al revers. En aquest cas, calia pensar que podia tractar-se d'un diner de Guislabert I del Rosselló (991-1013) el qual va encunyar moneda, segons ens consta documentalment.³

Malauradament, l'exemplar únic que ens forní la troballa de Sant Andreu d'Òrrius es trencà en mans poc expertes dels que intervingueren en la troballa. Encara que poguérem treballar també amb una fotografia presa abans que es trenqués, la peça era força deficient i no fou possible anar més enllà en la interpretació de les llegendes.

DINER DEL TIPUS DE LA ROSA, EL SEGON EXEMPLAR

Fa uns mesos aparegué procedent d'una col·lecció antiga, formada a Girona, un segon exemplar. Era una peça que havia passat desapercebuda fins aleshores i que, en no haver pogut ésser catalogada al seu dia, figurava com a incerta.

L'exemplar en qüestió estava sencer i en un estat de conservació molt superior que el procedent de la troballa d'Òrrius. A primer cop d'ull poguérem confirmar que el tipus del revers era una creu equilàtera envoltada d'una gràfila d'anells força grans, cosa que amb prou feines si s'havia albirat en l'exemplar d'Òrrius, tot i que s'endevinava. També observàrem que la rosa de l'anvers era de 6 pètals, i no de 7, com la peça única coneguda fins aleshores.

El pes del nou exemplar, 0,28 g, les dimensions, la factura, l'aspecte metàl·lic i els trets cal·ligràfics de les seves llegendes coincidien, però, en considerar-la un exemplar del mateix tipus, o en tot cas d'una variant. De tota manera, calia llegir-la i veure si podíem descobrir, finalment, si ens trobàvem davant una moneda del comtat de Barcelona o bé del comtat de Rosselló.

La lectura de les llegendes marginals oferia certes dificultats, tot i la bona conservació de la peça. Les lletres presenten certes irregularitats, són escrites en posició exterior, no és visible la creu o signe de principi de llegenda, la qual cosa és

3. A. M. BALAGUER; M. CRUSAFONT I SABATER, *Estudi...*, p. 68.

sempre un punt de referència important. De tota manera fou possible llegir-la i la seva descripció és la següent:

a/ (+)BARC(I)OLUNA (escrit exteriorment). Rosa de sis pètals envoltada d'orla de triple traç, el del mig de perles.

r/ BERENG(ER CO)ME (escrit exteriorment). Creu envoltada de nou anelles formant una gràfila.

Pes: 0,28g Diàmetre: 13 mm Referència: Balaguer, tipus 33, variant.

Les llegendes ens confirmen, per tant, que la moneda és barcelonina i que cal descartar definitivament la possibilitat que pogués haver estat una emissió rosellonesa.

És cert que la llegenda BARCIOLUNA és una mica estranya, però no és insòlita. Recordem com les lectures d'un dels mancusos de Bonhom de Barcelona, emesos també en temps de Berenguer Ramon I, i per tant coetanis d'aquest diner, designen a Barcelona com *Madina Barsinuna* o *Barxinuna*.⁴ En qualsevol cas, però la sola lectura BERENG... de Berenguer ja ens confirma que es tracta d'una moneda atribuïble a Barcelona, perquè en aquest comtat només i en aquesta època hi trobem comtes amb aquest nom.

La novetat que presenta aquesta peça respecte la de la troballa d'Òrrius, a part de tenir un pètal de menys a la rosa de l'anvers, és que les llegendes estan canviades. És a dir, que la peça d'Òrrius duia el nom del comte a la cara de la rosa, i el de Barcelona a la cara de la creu, mentre que en el nou exemplar que presentem, el nom del comte acompanya la creu i el de Barcelona la rosa.

Totes aquestes irregularitats en la disposició i composició de les llegendes i en la cal·ligrafia de les lletres ens configura certa precarietat en la tècnica d'encunyació que, per altra banda, sembla ésser habitual en les emissions d'aquest comte. Si observem les emissions amb bust dels diners apareguts a la troballa d'Òrrius, veurem que al costat de peces de bona factura i llegendes regulars, hi trobem diners amb uns busts gairebé caricaturescs i llegendes força estrafetes.

4. G. C. MILES, «Bonhom de Barcelone». *Etudes d'orientalisme a la mémoire de Levi-Proçençal*, París, 1962; A. M. Balaguer, *Història...*, tipus 19.

Per exemple + ICMNONI..., en lloc de + BARCINONA o bé d'altres, completament degenerades.⁵

Per tant, no sorpren que també en el tipus de la rosa hi trobem diferències de disposició de les llegendes, ara que coneixem dos exemplars, i tampoc sorprèn que siguin observables certes precarietats i irregularitats. La forma BARCIOLUNA en seria un exemple, ja que no podem observar-la com una forma dubitativa o poc establerta de la llatinització del topònim Barcelona. Tot plegat sembla, doncs, coincidir amb el fet que al costat de moneders més experts, n'hi hauria d'altres de menys destres treballant a la seca durant aquest període.

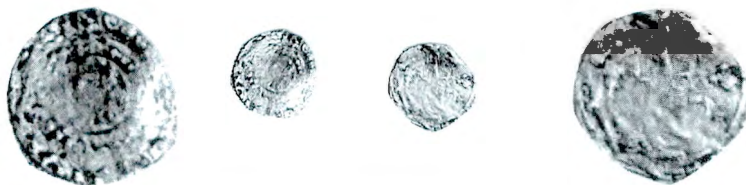
Un altre fet remarcable que ens ha confirmat l'aparició d'aquest moneda és que es tracta de la primera vegada en què apareix el nom *Berenguer* complet a una moneda. Això ajuda a confirmar que l'abreviatura B-E-G-C—, que figura al revers de les monedes de bust de la troballa d'Òrrius, ha d'interpretar-se efectivament com BErenGarius Comes.

Cal assenyalar, també, que la indubtable atribució del tipus de la rosa a Berenguer Ramon I i a Barcelona —que podem fer ara mercès a la descoberta d'aquest segon exemplar—, ajuda a configurar la seqüència d'emissions de bona llei, però de pes molt feble, que trobem en aquesta època almenys en els comtats de Barcelona i de Girona.

DINER DEL TIPUS DE LA ROSA, EL TERCER EXEMPLAR, UN HÍBRID

Teníem ja l'estudi del segon exemplar de la rosa pràcticament enllestit, quan l'estudiós de la numismàtica i bon amic, Rafael Comes, ens mostrà un diner que semblava efectivament d'època comtal, i que acabava d'aparèixer en unes excavacions fetes a Terrassa.

La peça es troba en un estat de conservació força deficient, de manera que no serà possible donar les seves lectures gaire completes, però tot i així és possible identificar la seva iconografia. Anem, doncs, a fer-ne la descripció.

a/ INO (N).... Rosa envoltada d'orla de triple traç, el del mig de perles.

r/ Creu de triple traç, el del centre de punts, acabada en els seus ex-

5. A. M. BALAGUER; M. CRUSAFONT I SABATER, *Estudi...*, p. 169; A. M. BALAGUER, *Història...*, tipus 25.13, p. 393.

tremes amb petits creixents. Lletres (B)-E-G-(CO) disposades en els espais de la creu en sentit giratori. Només són visibles la E i la G amb el traç sobreposat d'abreviatura que sol dur.

Pes: 0,15g Diàmetre: 11,5 mm Referència: Balaguer, tipus 33 variant pel que fa a l'anvers.

Balaguer, tipus 34 pel que fa al revers.

Es tracta, doncs, d'un diner que combina un anvers del tipus de la rosa, conegut per primera vegada gràcies a l'únic diner d'aquest tipus que contenia la troballa d'Òrrius, amb un revers del tipus bust/creu que coneguèrem també per primera vegada gràcies als prop de 200 exemplars d'aquest tipus que donà també la mateixa descoberta.

Per tant, ens trobem davant d'una peça híbrida, un pas intermedi entre el tipus primer de la rosa i el tipus de bust/creu que vindrà després.⁶

Hom podria dir que aquesta seqüència: rosa primera, rosa híbrida, bust/creu, podria capgirar-se i anar just a la inversa. És a dir bust/creu, rosa híbrida i rosa primera, que ara seria segona. La troballa d'Òrrius mostra que això no és possible, ja que la moneda de la rosa, representada per un sol exemplar entre els prop de 200 del mateix període, ha de ser per força d'una emissió més primerenca, pràcticament ja exhaurida en el circulat en el moment de l'ocultació d'Òrrius.

A més, l'aparició ara d'un tipus híbrid que ens enllaça la rosa primera amb els diners de bust/creu no fa altra cosa que refermar la cronologia i la seqüència de tipus que varem establir l'any 1982 quan estudiarem, juntament amb M. Crusafont, la troballa d'Òrrius. Els estudiosos que procurem seguir les regles que imposa tota interpretació històrica científicament rigorosa no sempre veiem confirmades les nostres hipòtesis quan sorgeix nova informació sobre un tema. Cal rectificar amb senzillesa i bona disposició, si cal, reconduir-les, però hi cap també sentir joia davant d'un encert no per la simple satisfacció, ben legítima per altra banda, sinó perquè és una mostra de que la metodologia aplicada en l'anàlisi i interpretació de les dades disponibles era ben encaminada.

6. Aquest tipus híbrid que descrivim pot ésser fruit d'una emissió regular intermèdia dintre del temps de Berenguer Ramon I (1018-1035); de tota manera no pot descartar-se del tot que pugui tractar-se d'un accident fortuït ocorregut a l'hora de l'emissió. És a dir, que s'haguessin aparellat indegudament i per equivocació, un encuny de la primera emissió de la rosa amb un encuny de revers de la segona emissió en el decurs de la fabricació d'aquesta darrera. Hom podrà descartar definitivament aquesta possibilitat si en el futur apareixen quantitats relativament significatives d'exemplars del tipus híbrid de la rosa.

7. Al marge d'aquest fet, cal tenir present que en la cronologia posterior a Berenguer Ramon I (1018-1035) apareix també un tipus amb creu, similar a aquesta. Es tracta del diner amb la llegenda RAI/MVN/DVS/BRG als espais d'una creu ornada amb triangles (Balaguer, tipus 29; Botet tipus 21; Crusafont, tipus 53) que atribuïm a Ramon Berenguer I (1035-1076). Aquest fet acabaria també de confirmar que el tipus de Berenguer Ramon I amb creu al revers (Balaguer, tipus 24 i 25) és efectivament el més tardà dintre del període de Berenguer Ramon I, com sempre hem considerat.